

Το φόβο και την αγάπη ως θρησκευτοψυχολογικούς παράγοντες προσπαθεί να διερευνήσει ο συγγραφέας στο δεύτερο μέρος της μελέτης αυτής, ακολουθώντας την «αναλυτική μέθοδο» (σελ. 31), με ιδιαίτερη έμφαση στον R. Otto, στον οποίο και αφιερώνεται το έργο αυτό (σελ. 31-43).

Ο Θεός, κατά τον Otto, (που Τον χαρακτηρίζει ως *το άγιο*) αποτελεί ένα *μυστήριο* (das Numinose, που παράγεται από το λατινικό numen-inis), το οποίο δε συλλαμβάνεται με το νου και ως εκ τούτου είναι *άρρητο*. Εμφανίζεται ως *mysterium tremendum* και ως *mysterium fascinans*. Το «τρομερό» (ως άπωση) νοείται ως *σεβαστό* και προέρχεται από τη συναίσθηση της αμαρτωλότητας (*έλλειμμα* κατά τον E. Berggrun), ενώ η *σαγήνη* λειτουργεί ως *έλξη* (*περίσσευμα* κατά τον E. Berggrun), εξαιτίας της ομοιότητας του ανθρώπου με το θείο, η οποία γεννά μέσα του την *αγάπη* προς το Θεό ή γιατί, όπως λέει ο E. Berggrun «συγγένεια και απόστασις είναι δύο δροι τής ισχύος του έρωτος» (σελ. 42).

Το θρησκευτικό φαινόμενο εξηγεί και ο Freud σύμφωνα με το «οιδιπόδειο σύμπλεγμα», το μίσος και την αγάπη προς τον πατέρα, η οποία φθάνει στην εξύψωσή του σε Θεό - Πατέρα. Ο συγγραφέας, κάνοντας λόγο για τον Freud τονίζει ουσιαστικές και μεθοδολογικές διαφορές, που υπάρχουν ανάμεσα στις απόψεις του αυτές και σ' εκείνες του Otto (σελ. 43-48). Τελειώνοντας τη μελέτη αυτή ο καθηγητής κ. Μιχ. Κ. Μακράκης επισημαίνει ότι ο φόβος και η αγάπη μπορούν να θεωρηθούν μέσα στο πλαίσιο της σχέσης μη όντος - όντος και πως η αγάπη αποτελεί την πηγή του θρησκευτικού φαινομένου (σελ. 48-56).

Τα δύο αυτά έργα του καθηγητού κ. Μιχ. Κ. Μακράκη χάρη στην περιεκτικότητα και σαφήνειά τους είναι σημαντικά για την ελληνική βιβλιογραφία και αποτελούν έναυσμα για περαιτέρω ενασχόληση κάθε ενδιαφερομένου με τη φιλοσοφία της θρησκείας. Σ' αυτό συντελεί και η παράθεση επιλεγμένης βιβλιογραφίας και κατατοπιστικών υποσημειώσεων, οι οποίες δίνουν περισσότερες πληροφορίες για επιμέρους θέματα.

ΕΛΕΝΗ Α. ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Νούτση Σ. Στυλιανού, *Ανάγκες και άπειρο*, Αθήνα, 1987, σελ. 28.

Τό μικρό αυτό βιβλίο αποτελεί, για τό συγγραφέα του, μιά διαδικασία αυτοσυνειδησίας και ένδοσκόπησης μέσω του φαινομένου τής γραφής. 'Ο ίδιος όμολογεί πως γράφει για να βάλει σέ τάξη τά όσα πιστεύει. Μέ άξιοσημείωτη συντομία, άφοπλιστικό άυθορμητισμό κι άπροκάλυπτη άπλότητα άνακαλεί προσωπικές έμπειρίες ή διατυπώνει γενικούς συλλογισμούς, πού έχουν όμως βιωματικό χαρακτήρα και φυσικά δέν επιδιώκουν τήν άποδεικτική ισχύ του συστηματικού φιλοσοφικού λόγου. Κατά συνέπεια δέν έχουμε τό δικαίωμα νά είμαστε ιδιαίτερα άυστηροί μέ τήν ισχνή άρκετές φορές έπιχειρηματολογία στήν όποία θεμελιώνει τις συμπερασματικές του διαπιστώσεις.

Κεντρικό άξονα των προβληματισμών του αποτελεί ή έννοια τής ανάγκης. 'Η ανάγκη είναι προϋπόθεση *sine qua non* και ύψιστος νόμος τής ύπαρξης του κόσμου (σελ. 5). Τά όντα μεταβάλλονται συνεχώς για τήν κάλυψη των αναγκών τους, ενώ οι αντίθέσεις πού παρατηρούνται όφείλονται στή σύγκρουση των αναγκών. Οι ανάγκες των ανθρώπων είναι κοινές αλλά και ταυτόχρονα διαφοροποιούνται, ενώ διακρίνονται σέ πραγματικές και μή. 'Ο συγγραφέας διερευνά τή δυναμική τής ανάγκης άναφορικά μέ τις έννοιες: χαρά, έλευθερία, τύ-

χη, επιλογή, αξία, αλήθεια και δίκαιο. Υιοθετεί δέ τήν καντιανής εμπνεύσεως θέση για τόν άνθρωπο, αφού τόν βλέπει ως «πολίτη δύο κόσμων», πολίτη του κόσμου του άπειρου [και του μή άπειρου] (σελ. 21), έξ ού και ο τίτλος τής μελέτης, ένώ θέτει έρωτήματα γύρω από τή δυνατότητα τής άθανασίας τής ψυχής. Αξιολογεί θετικά τόν κόσμο μας και διακηρύσσει τήν πίστη του στην ανθρώπινη δύναμη. Η Ιστορία, γράφει, αποδεικνύει ότι ο κόσμος βελτιώνεται χάρη στην ανθρώπινη δράση (σελ. 21). Η μέριμνα για τό μέλλον τόν απασχολεί έντονα. Οραματίζεται «έναν κόσμο μέ περισσότερη χαρά και λιγότερη δυστυχία, γιατί ή δυστυχία και χαρά του ενός είναι δυστυχία και χαρά του άλλου» (σελ. 28) και προτείνει μιá κοινή σταυροφορία μέ στόχο τήν κάλυψη τών στοιχειωδών αναγκών για όλους τούς άνθρωπους και τήν επίτευξη μιás πιό δίκαιης κι όρθολογικής κατανομής τών αγαθών. Οί τελευταίες αυτές άκριβώς θέσεις, γνήσια ανθρωπιστικές και αισιόδοξες, είναι ιδιαίτερα σημαντικές και θαρραλέες σέ μιá εποχή πού οί περισσότεροι στοχαστές περιορίζονται σέ θρηνολογίες ή άρέσκονται στό νά μεταβάλλονται σέ σκοτεινούς προφήτες του τέλους του κόσμου.

Ο λόγος, πού αναφερόμαστε στό παραπάνω φυλλάδιο, δέν είναι, βέβαια, ή πρωτοτυπία ή ή σπουδαιότητα τής συμβολής του στην έρευνα τών θεμάτων, πού διαπραγματεύεται, αλλά τό κουράγιο του συγγραφέα νά στοχάζεται μέ ειλικρίνεια και ύπαρξιακή άγωνία —έστω και μέ τρόπο έρασιτεχνικό κι όλότελα άσυστηματοποίητο— ένώ άρκετοί Νεοέλληνες ούτε καν διανοοϋνται νά διαθέσουν τόν έλεύθερο χρόνο τους σέ δραστηριότητες πνευματικές.

ΚΟΥΦΟΠΟΥΛΟΥ ΠΗΝΕΛΟΠΗ
ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Μανώλη Μαρκάκη: *Α. Κοινωνιολογική προοπτική*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1987, σελ. 277.

Β. Πολιτική νομιμοποίηση και βιομηχανική κοινωνία, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1988, σελ. 118.

Γ. Σύστημα μιας φιλοσοφίας της πράξεως, Αθήνα 1988, σελ. 30.

Η στήλη θ' ασχοληθεί με θέματα κοινωνιολογικού περιεχομένου, γι' αυτό απευθύνεται ιδιαίτερα στους αναγνώστες που έχουν ευρύτερα κοινωνιολογικά ενδιαφέροντα. Πρόκειται για παρουσίαση βιβλίων που στηρίζονται κυρίως σε εμπειρικά στοιχεία της κοινωνιολογίας. Μόνο το τρίτο μελέτημα του κ. Μαρκάκη, όπως αναφέρει και ο τίτλος του, είναι φιλοσοφικού περιεχομένου και διαφοροποιείται σε σχέση με τα δύο προηγούμενα.

Α. Το πρώτο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου, που επιγράφεται «Κοινωνιολογία της ομάδας» (σελ. 13-59), αναφέρεται στην έννοια της ομάδας, τη σταθερότητά της και το πέρασμα του ατόμου από την κοινότητα στην κοινωνία. Ο κ. Μαρκάκης πιστεύει πως το άτομο αναζητά πάντοτε «την επιδοκιμασία μιας άλλης ομάδας αναφοράς, που οι κανόνες της είναι συνεπείς με τους δικούς του» (σελ. 45). Επειδή όμως, όπως υποστηρίζει, «το κοινωνικό σύστημα τείνει να προσαρμόζεται στην εξωτερική κατάσταση» (σελ. 53), το πέρασμα από την κοινότητα στην κοινωνία «οδηγεί σε τυπικότητα και απροσωπεία (sic) των δευτερευουσών κοινωνικών σχέσεων» (σελ. 58).

Το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Κοινωνιολογία των τυπικών οργανισμών» (σελ. 61-109) ασχολείται κυρίως με την ανάλυση του όρου «γραφειοκρατία». Θεωρίες περί των τυπικών οργανισμών έχουν διατυπώσει πολλοί κοινωνιολόγοι, μεταξύ αυτών οι: Τ. Πάρσονς, Π. Μπλάου και Χρ. Αργύρης (σελ. 100-109) των οποίων γίνεται ιδιαίτερη μνεία.